

PRINCIPI I ELEMENTI OKOLINSKOG UPRAVLJANJA

THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT PRINCIPLES AND ELEMENTS

Doc. dr. Šefket Goletić
Univerzitet u Sarajevu
Mašinski fakultet u Zenici

Ključne riječi: okolina, sistem okolinskog upravljanja, standardi ISO 14000

REZIME

U ovom radu su dati osnovni principi i elementi za uvođenje i primjenu sistema okolinskog upravljanja prema standardima serije ISO 14000. Ovi standardi upravo daju strateška rješenja za probleme okolinskog upravljanja čiji cilj je smanjenje i sprečavanje štetnih uticaja na okolinu. Donošenjem okolinskih zakona u Federaciji BiH obezbijeden je pravni osnov za uvođenje sistema okolinskog upravljanja u organizacije. Sada predstoje aktivnosti na uvođenju sistema okolinskog upravljanja u naše organizacije prema standardima iz serije ISO 14000 kako bi se uspješno uključile na evropsko i svjetsko tržište.

Key words: environment, environmental management sistem, standards ISO 14000

SUMMARY

In this paper are reviewing the basic principles and elements for initiation and put to use of Environmental management system, according to ISO 14000 standards. These standards give us strategic solutions for environmental management problems. Environmental management purpose is diminution and lending of harmful influence on environment.

With environmental legislation in Federation BiH is created legal warp for initiation of environmental management into organizations. Now we must start with activities on initiation of environmental management in our organizations on ISO 14 000 standards base. Only at that way they have chance to successful include at european and world market.

1. UVOD

Zaštita okoline je krajem dvadesetog vijeka postala jedan od najvažnijih univerzalnih svjetskih problema. Zbog toga je veliki broj organizacija u svijetu razvio dobru okolinsku praksu s ciljem pravovremenog predviđanja i rješavanja okolinskih problema. To je u poslovnoj sferi uvelo nove odnose u shvatanju poslovnog uspjeha organizacija i potpuno drugačije odnose takvih organizacija sa javnošću. Okolinski aspekti su značajnije prisutni u poslovnoj sferi mnogih organizacija. Vodeće svjetske organizacije u okolinski podobnoj privredi vide šansu za ostvarivanje konkurentske prednosti na sve zahtjevnijem svjetskom tržištu radi čega profiliraju novu poslovnu politiku i novu strategiju razvoja u kojoj sve intenzivnije inkorporiraju ekološku komponentu.

Kada su u pitanju okolinski problemi, treba istaći da u svjetskoj privredi vlada ubjeđenje da stanovništvo neće prihvatiti ugrožavanje okoline. To je mnoge organizacije usmjerilo ka iznalaženju kvalitetnijih i efikasnijih rješenja zaštite okoline.

Stav je Deklaracije o okolišu i razvoju, donesene u Rio de Ženeiru, 1992. godine, da je povezivanje privrednog razvoja sa zaštitom okoline jedini put prema dugotrajnom privrednom napretku [1].

Težnja ka poboljšanju kvaliteta života i očuvanju kvaliteta okoline dovela je do globalne standardizacije sistema upravljanja i obezbjeđenja kvaliteta. Stoga je u januaru 1993. godine formiran novi Tehnički komitet ISO/TC 207 – OKOLINSKO UPRAVLJANJE i serije međunarodnih standarda ISO 14000, čiji su osnovni dokumenti objavljeni u septembru i oktobru 1996. godine [2].

Sigurno je da broj organizacija u svijetu, koje su implementirale standarde iz serije ISO 14000, ukazuje na korisnost primjene i uvođenja ovih standarda u poslovnu politiku [3].

Naša zemlja, kao i druge zemlje u razvoju, ima posebne interese u području očuvanja okoline. Razne važeće šeme okolinskog obilježavanja (eco-labelling) u razvijenim zemljama mogu stvoriti potencijalne prepreke za uvoz iz zemalja u razvoju, a zahtjevi svjetskog tržišta za certifikacijom prema ISO 14000 mogli bi, također, nametnuti ograničenja domaćim organizacijama. Otuda se potreba za prihvatanjem međunarodnih standarda za sistem okolinskog menadžmenta (Environmental Management Systems - EMS) nameće kao neminovnost ako želimo učestvovati u evropskom i svjetskom biznisu.

Zavod za standardizaciju, mjeriteljstvo i patente BiH je u 2000. i 2001. godini objavio nekoliko standarda serije ISO 14000 i to: BAS EN ISO 14001 : 2000, BAS EN ISO 14004 : 2000, BAS EN ISO 14010 : 2000, BAS EN ISO 14011 : 2000 i BAS EN ISO 14012 : 2000 itd. [4].

U BiH su organizovani određeni seminari i stečena su određena iskustava za uvođenje sistema okolinskog upravljanja po ISO 14001, odnosno BAS EN ISO 14001 : 2000 [5].

Standarde serije ISO 14000 treba shvatiti kao pomoć da se smanje štetni uticaji aktivnosti (kao i proizvoda i usluga) organizacije na okolinu, što predstavlja obavezu po okolinskim propisima ili okolinsku politiku organizacije koja hoće da poboljša svoj imidž i na taj način da ostvari prednosti na tržištu. Ovi standardi upravo daju strateška rješenja za probleme okolinskog upravljanja. Zbog toga su mnoge zemlje počele da ih primjenjuju. U našoj zemlji njihova primjena je za sada sporadična i BAS EN ISO 14001 do sada je uvelo nekoliko organizacija. Međutim, logično je očekivati da i kod nas, kao i u drugim zemljama, zaživi njihova primjena [6, 7].

2. POJAM I CILJEVI OKOLINSKOG UPRAVLJANJA

Okolinskom upravljanju mora se posvetiti znatno veća pažnja, budući da ono predstavlja ključ za prijelaz na održivi razvoj. Inače, okolinsko upravljanje, kako ga definišu standardi ISO 14000, je upravljanje organizovanim ljudskim aktivnostima u organizaciji radi smanjenja i sprečavanja uticaja na okolinu.

Sistem okolinskog upravljanja ili sistem okolinskog menadžmenta (EMS) je sastavni dio ukupnog sistema bilo koje organizacije i obuhvata organizacijsku strukturu, odgovornosti, praksu, procedure, postupke i resurse za uvođenje i provođenje okolinske politike neke organizacije [8, 9].

Osnovni preduvjet za uvođenje sistema okolinskog upravljanja je postojanje propisa (zakonske regulative) kojima se utvrđuju zahtjevi u pogledu zaštite okoline. Kao što je poznato, u Federaciji BiH su nedavno donešeni okolinski propisi koji predstavljaju kvalitetan pravni sistem u ovoj oblasti i pravni osnov za uvođenje sistema okolinskog upravljanja.

Sistem okolinskog upravljanja obuhvata slijedeće glavne principe i elemente:

- okolinska politika,
- planiranje,
- uvođenje i primjena,
- provjeravanje (mjerenje i ocjenjivanje),
- preispitivanje i poboljšavanje [2, 4].

3. PRINCIPI I ELEMENTI SISTEMA OKOLINSKOG UPRAVLJANJA

3.1. Okolinska politika

Sve aktivnosti, proizvodi i usluge mogu uticati na okolinu. Okolinska politika organizacije ovo mora prepoznati i predvidjeti. Inače, okolinska politika predstavlja polazni i glavni element sistema okolinskog upravljanja iz koga proizilaze svi ostali elementi. Stoga okolinsku politiku formuliše najveće rukovodstvo organizacije i mora je uvesti na sve organizacione nivoe. Podaci organizacije treba da budu dostupni javnosti i zaposlenicima u organizaciji.

Prvi korak pri utvrđivanju okolinske politike jeste početno okolinsko preispitivanje kojim se ocjenjuje tekući položaj organizacije u odnosu na okolinu i uticaji na okolinu:

- uticaj na kvalitet zraka,
- uticaj na kvalitet voda,
- uticaj na tlo,
- uticaj na biodiverzitet (ljude, biljke, životinje),
- uticaj buke na okolinu,
- uticaj na ambijentalni izgled prostora itd.

Uticaji na okolinu se odnose na promjenu kvaliteta okoline, koja je rezultat datog okolinskog aspekta i ekoloških faktora.

Okolinskom politikom organizacije mogu se utvrditi obaveze za:

- svođenje na najmanju moguću mjeru svih štetnih uticaja na okolinu putem primjene integrisanih procedura okolinskog upravljanja,
- sprečavanje zagađivanja, smanjenje otpadaka i potrošnje resursa, kao i obnavljanje i recikliranje otpada,
- konstruisanje proizvoda tako da se na najmanju mjeru svedu uticaji pri proizvodnji, korištenju i odlaganju na deponiju,
- djelovanje u pravcu održivog razvoja,
- ekološka edukacija itd.

Okolinska politika svake organizacije koja želi da se certificira i registruje svoj sistem okolinskog upravljanja, prije svega, mora da bude usaglašena sa zakonskim i drugim propisima koji se odnose na zaštitu okoline, kao i sa drugim dokumentima koje je organizacija donijela. Naprimjer, ako postoje propisi o obaveznom recikliranju otpada, organizacija mora to da uključi u svoju okolinsku politiku i praksu. Isto važi i za maksimalno dozvoljene koncentracije zagađujućih materija koje se emituju u atmosferu ili koje se ispuštaju u vodotoke. Međutim, ukoliko neka pitanja nisu pravno regulisana, organizacija

može, ali i ne mora, to da uključi u svoju okolinsku politiku. To znači da okolinska politika organizacije u najvećoj mjeri zavisi od postojanja zakonskih i drugih propisa. Međutim, treba biti dalekovid i okolinskom politikom organizacije obuhvatiti što više okolinskih uticaja koji će svakako jednog dana biti obuhvaćeni propisima o zaštiti okoline. Očekuje se da će se u kratkom vremenskom periodu donijeti provedbeni okolinski propisi, odnosno podzakonski akti (pravilnici i uredbe), kojima će se detaljno regulisati okolinske obaveze organizacija.

3.2. Planiranje

Poslije utvrđivanja okolinske politike pristupa se planiranju okolinskih aktivnosti organizacije. Prema tome, organizacija treba da formuliše plan za ostvarivanje svoje okolinske politike. Kod izrade plana prvo se identifikuju okolinski aspekti koje organizacija može da kontroliše i na koje može da utiče. Okolinski aspekt se definišu kao element aktivnosti, proizvod ili usluga date organizacije koji mogu da utiču na okolinu. Identifikacija okolinskih aspekata je stalan proces, jer se uticaji na okolinu stalno mijenjaju u toku rada organizacije. Potom se identifikuju, ocjenjuju i valorizuju okolinski uticaji. Okolinski uticaj se definiše kao svaka promjena životne sredine (pogoršanje ili poboljšanje) koja je potpuno ili djelimično rezultat aktivnosti date organizacije, njenih proizvoda ili usluga [4, 8].

Na osnovu rezultata identifikacije okolinskih aspekata i okolinskih uticaja, kao i zahtjeva iz relevantnih zakonskih i drugih propisa, organizacija utvrđuje svoje opšte i posebne ciljeve i izrađuje program okolinskog upravljanja u kojem se precizno utvrđuje:

- odgovornost svakog pojedinca (na svim funkcijama i nivoima) za postizanje opštih i posebnih ciljeva,
- sredstva za postizanje ciljeva (tehnička, materijalna, finansijska),
- rokovi za postizanje ciljeva itd.

3.3. Uvođenje i primjena

Poslije izrade programa okolinskog upravljanja pristupa se sprovođenju sistema okolinskog upravljanja (EMS). U ovoj fazi moraju se definisati uloge, odgovornosti i ovlaštenja svakog pojedinca, te obezbijediti tehnička, materijalna i finansijska sredstva i kadrovi za sprovođenje i kontrolu EMS-a. Isto tako, mora se obezbijediti komunikacija između različitih nivoa organizacije i različitih funkcija unutar organizacije, kao i sa zainteresovanim stranama izvan organizacije (naročito sa javnošću). Organizacija mora istovremeno da obavlja kontrolu svih postupaka i da bude spremna da reaguje u slučaju eventualnog ekološkog incidenta.

3.4. Provjeravanje (mjerenje i ocjenjivanje)

Organizacija treba da mjeri, prati i ocjenjuje postignute okolinske efekte (okolinski učinak), što predstavlja ključne aktivnosti u sistemu okolinskog upravljanja. Na ovaj način organizacija provjerava da li radi u skladu sa programom okolinskog upravljanja. Identifikacija okolinskog učinka treba da bude stalan postupak, prema dinamici koja zavisi od prirode operacija i potencijalnih uticaja.

Provjeravanje se sastoji od monitoringa i mjerenja uticaja aktivnosti organizacije na okolinu, što uključuje i njene proizvode i usluge. To znači da organizacija mora da ustanovi i sprovodi dokumentovane procedure monitoringa i redovnog mjerenja ključnih karakteristika svojih aktivnosti koje mogu imati uticaj na okolinu. Monitoring i mjerenje obavljaju se prema odgovarajućim propisima i standardima.

U okviru ove faze provode se usaglašavanja, korektivne i preventivne mjere. Organizacija mora da identifikuje uzroke neusaglašenosti, da sprovede potrebne korektivne mjere i da sprovede ili modifikuje postupke kontrole kako bi se spriječilo ponavljanje neusaglašenosti. Sve promjene se obavezno registruju u pisanim procedurama.

Organizacija je dužna da vrši provjeravanje i samog sistema okolinskog upravljanja (EMS) kako bi se utvrdilo da li je sistem usaglašen sa onim što je planirano i da li se pravilno sprovodi. Provjeravanje EMS-a vrši se periodično po procedurama i programima organizacije, a može ga obavljati osoblje date organizacije i/ili osoblje iz druge organizacije koja je osposobljena za izvođenje takvih poslova.

3.5. Preispitivanje i poboljšanje

Organizacija treba da kontinuirano preispituje i poboljšava svoj system okolinskog upravljanja radi poboljšanja ukupnog okolinskog učinka i postizanja najpovoljnijih mogućnosti za okolinu.

Glavno rukovodstvo organizacije je dužno da u određenim vremenskim intervalima obezbijedi preispitivanje EMS-a. Time se ocjenjuje da li su potrebne promjene okolinske politike, ciljeva i drugih elemenata sistema.

Potrebu za promjenama uslovljavaju promjene zakonskih propisa, tehnologija i proizvoda, obaveza kontinuiranog poboljšanja i drugi razlozi.

Kontinuirano poboljšanje podrazumijeva poboljšanje EMS-a radi postizanja poboljšanja cjelokupnog okolinskog učinka u skladu sa okolinskom politikom organizacije. Prema tome, u EMS-u ne postoji konačan cilj, već samo kontinuirano poboljšanje, jer ni jedna ljudska djelatnost nije potpuno harmonizovana sa okolinom. Dakle, ne može se postići da aktivnosti, proizvodi i usluge organizacije uopšte ne utiču na okolinu. Zbog toga je potrebno da se radi na stalnom smanjenju tog uticaja, odnosno da se okolinski učinak kontinuirano poboljšava kako bi se postigli najpovoljniji interaktivni odnosi organizacije sa okolinom.

4. ZAKLJUČCI

1. Standardi serije ISO 14000 su namijenjeni okolinskom upravljanju ili okolinskom menadžmentu u organizaciji na svim organizacionim nivoima, jer se na svakom nivou formuliše i realizuje određena okolinska politika. Okolinsko upravljanje, kako ga definišu standardi ISO 14000, je upravljanje organizovanim ljudskim aktivnostima u organizaciji s ciljem smanjenja i sprečavanja uticaja na okolinu.

2. Standarde ISO 14000 treba shvatiti kao pomoć da se smanje štetni uticaji aktivnosti (kao i proizvoda i usluga) organizacije na okolinu, što predstavlja obavezu po okolinskim propisima.

3. Okolinskom upravljanju mora se posvetiti znatno veća pažnja, budući da ono predstavlja ključ za prijelaz na održivi razvoj. Donošenjem okolinskih zakona u Federaciji BiH obezbijeden je pravni osnov za uvođenje sistema okolinskog upravljanja u organizacije. Sada predstoje intenzivne aktivnosti na uvođenju sistema okolinskog upravljanja u organizacije prema standardima iz serije ISO 14000 i uključivanju okolinskih aspekata u poslovnu politiku kako bi se naše organizacije uspješno uključile na evropsko i svjetsko tržište.

5. LITERATURA

- [1] Keating, M.: Program za promjenu – Popularno izdanje Agende 21 i drugih sporazuma iz Rija. Ministarstvo graditeljstva i zaštite okoliša Republike Hrvatske & Centre for Our Common Future. Ed.: Simončić, V. & Pavić, L., 1994.
- [2] *** The ISO 14000 Environment. ISO Publication. ISO, Geneve, 1996.
- [3] Petković, D., Jašarević, S., Plančić, I.: Da li nas to ISO 9000 uvodi u ISO 14000 ili kome treba ISO 14000. Zbornik radova sa 2. Međunarodnog naučno-stručnog skupa "KVALITET 2001". Zenica, p 41-49, 2001.
- [4] *** BAS EN ISO 14001 : 2000: Sistem okolinskog upravljanja. Specifikacija sa smjericama za upotrebu. Zavod za standardizaciju, mjeriteljstvo i patente BiH, 2000.
- [5] Knežević, A.: Iskustva na uvođenju sistema okolinskog upravljanja u BiH. Zbornik radova sa Naučno-stručnog skupa "KVALITET '99", Zenica, p 399-404, 1999.
- [6] Omanović, M.: Uvod u Total Quality Management. TRAEQS.BIS. Zenica, 1996.
- [7] Omanović, M., Oprašić, S., Pašalić, I., Kinčić, E.: Prilog uspješnoj izradi okolinskog audita. Zbornik radova sa 2. Međunarodnog naučno-stručnog skupa "KVALITET 2001". Zenica, p 253-258, 2001.
- [8] Miložčić, D., Miljković, M.: Nova serija sistemskih standarda ISO 14000 za oblast okolinskog upravljanja. Ecologica 3, Beograd, 1996.
- [9] Čengić, D., Seferović, E.: Osnove sistema upravljanja okolinom. Zbornik radova sa Naučno-stručnog skupa "KVALITET '99", Zenica, p 335-346, 1999.